

Εκπαίδευση & Θέατρο

Τόμ. 25 (2024)

Εκπαίδευση & Θέατρο

«Δημιουργώντας χώρο ανάμεσα στους Πολιτισμούς»: Η εμπειρία τού να δουλεύεις μαζί με άλλους

Τζωρτζίνα Κακουδάκη

doi: [10.12681/edth.38331](https://doi.org/10.12681/edth.38331)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κακουδάκη Τ. (2024). «Δημιουργώντας χώρο ανάμεσα στους Πολιτισμούς»: Η εμπειρία τού να δουλεύεις μαζί με άλλους. *Εκπαίδευση & Θέατρο*, 25, 48–55. <https://doi.org/10.12681/edth.38331>

«Δημιουργώντας χώρο ανάμεσα στους Πολιτισμούς»: Η εμπειρία τού να δουλεύεις μαζί με άλλους

Τζωρτζίνα Κακουδάκη,
θεατρολόγος, σκηνοθέτης, θεατροπαιδαγωγός

Φωτογραφία 1. Στιγμιότυπο από τη δράση «Το ταξίδι», Παραλία Βάρκιζας, 2014, Αττική.

Περίληψη

Αυτό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ανταλλαγής έχει ως στόχο να φέρει κοντά σπουδαστές θεάτρου και δραματικών σχολών, ώστε να καθιερωθούν τρόποι με τους οποίους η θεατρική εκπαίδευση και το θέατρο ως τέχνη του θεάματος μπορούν να δημιουργήσουν έναν νέο διάλογο για τη μορφή και το περιεχόμενο, τόσο σε παιδαγωγικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο.

Δεδομένου ότι οι θεατροπαιδαγωγοί συχνά στερούνται των δεξιοτήτων του θεάματος και οι ηθοποιοί συχνά στερούνται των παιδαγωγικών δεξιοτήτων – των μέσων που χρειάζονται για να κατευθύνουν το περιεχόμενο του έργου στους άλλους και (αν χρειάζεται) την αλληλεπίδραση με το κοινό, το πρόγραμμα επικεντρώθηκε στα εξής:

- Πώς οι σπουδαστές δραματικών σχολών μπορούν να βρουν νέους τρόπους να δημιουργήσουν το περιεχόμενό τους σε κρίσιμα θέματα – προσφέροντας σημαντική συμβολή στη δημιουργική σκέψη και τη δραματολογία.
- Πώς οι σπουδαστές εφαρμοσμένου θεάτρου μπορούν να επικεντρωθούν στη μεθοδολογία της παράστασης, της υποκριτικής και της εκφραστικότητας, αναπτύσσοντας κάποιες δεξιότητες στη σκηνή.

Η πρόθεση αυτού του προγράμματος, το οποίο λειτουργεί σε ετήσια βάση, είναι να δημιουργήσει ένα μονοπάτι για την ενσωμάτωση της τέχνης του θεάτρου και του εφαρμοσμένου θεάτρου στην κοινωνία, ώστε ο ηθοποιός του μέλλοντος να εργάζεται εστιασμένα προς τις ανάγκες της κοινότητας όταν βρίσκεται στη σκηνή και ο θεατροπαιδαγωγός με άρτια αισθητικά καλλιτεχνικά εργαλεία όταν εργάζεται για την κοινότητα.

Λέξεις-κλειδιά: Θεατροπαιδαγωγικό πρόγραμμα, εφαρμοσμένο θέατρο, επαγγελματικές τεχνικές υποκριτικής, κοινότητα

Εισαγωγή

Το θέατρο ως διαδικασία εκπαίδευσης έχει αναπτυχθεί και προσδιοριστεί ποικιλότροπα τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, στη θεωρία και την πράξη. Η παρατήρηση αυτά τα χρόνια δημιουργεί πάντα μια ανάγκη συνέργειας, αλληλοσυμπλήρωσης δύο κλάδων που, ενώ είναι κοντά στα περιεχόμενά τους, ωστόσο δεν τέμνονται.

Πολλοί θεατροπαιδαγωγοί στην Ελλάδα προέρχονται από τον χώρο της εκπαίδευσης, με πιθανές σπουδές που συνδυάζουν την εκπαίδευση και το θέατρο σε μεταπτυχιακό επίπεδο. Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν προπτυχιακές σπουδές που συνδυάζουν την εκπαίδευση και το θέατρο. Υπάρχουν εξειδικευμένα μεταπτυχιακά, είτε από τον χώρο των παιδαγωγικών τμημάτων είτε από τον χώρο των θεατρικών σπουδών. Δεν υπάρχουν εξειδικεύσεις από τον χώρο των σπουδών της δραματικής τέχνης που να εστιάζουν σε θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες. Είναι λίγοι οι επαγγελματίες της θεατρικής εκπαίδευσης οι οποίοι προέρχονται από δραματικές σχολές που οι αρχικές σπουδές τους δηλαδή είναι σπουδές για τη σκηνή και όχι για την τάξη. Οι παραστάσεις, τα δρώμενα, οι δραματοποιήσεις, η από σκηνής διδασκαλία, χωρίς τη συμμετοχή επαγγελματιών της σκηνής σε αυτή, μένουν συνήθως σε ένα επίπεδο σκιαγράφησης του σκηνικού δρώμενου, χωρίς επαγγελματική θεατρική αισθητική, χωρίς μέθεξη. Οι ηθοποιοί και οι σκηνοθέτες, από την άλλη, όταν δημιουργούν θεάματα για παιδικό ή νεανικό κοινό, ή ακόμη και όταν, όπως είναι τελευταία η τάση, συνδιαλέγονται με τους νεαρούς θεατές μετά την παράσταση, συχνά δεν γνωρίζουν την παιδαγωγική προσέγγιση των θεαμάτων και των θεμάτων που αφορούν ένα νεανικό κοινό. Πώς θα λειτουργήσουν δηλαδή παιδαγωγικά, προτρέποντας το νεανικό κοινό να διερευνήσει ιδέες και προκαλώντας το, μέσα από τα κατάλληλα ερωτήματα, να αναζητήσει πιθανές διεξόδους. Και στις δύο περιπτώσεις η εκπαίδευση των επαγγελματιών δεν συμπεριλαμβάνει δεξιότητες που αποτελούν ένα μεγάλο μέρος της μελλοντικής τους δραστηριότητας. Τελικά, ο δάσκαλος συχνά έχει έλλειμμα τεχνικών θεάτρου και ο ηθοποιός παιδαγωγικής επάρκειας. Κάποιες λίγες φορές, ευτυχώς, το έλλειμμα αυτό καλύπτεται από την αξιοποίηση θεατροπαιδαγωγών, προκειμένου να δημιουργήσουν εκπαιδευτικό υλικό που συνοδεύει την παράσταση.

Το «Δημιουργώντας χώρο ανάμεσα στους Πολιτισμούς» (Making Space between Cultures: A cultural exchange between drama school students and applied theatre students (2012-16)), ένα πολιτιστικό πρόγραμμα ανταλλαγής νέων, ξεκίνησε αποσκοπώντας στην αλληλεπίδραση καλλιτεχνικών ομάδων από διαφορετικής εστίασης εκπαιδευτικούς οργα-

νισμούς. Το πρόγραμμα έχει υιοθετηθεί από τη Δραματική Σχολή του Ωδείου Αθηνών, το Liverpool Institute of Performing Arts και το Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση. Το Πρόγραμμα δεν έχει επίσημη χρηματοδότηση. Τα έξοδά του καλύπτονται μερικώς από το Τμήμα Applied Theatre and Community Drama του LIPA. Από ελληνικής πλευράς η συμμετοχή όλων είναι εθελοντική και αυτοχρηματοδοτούμενη.

Επιδίωξη του προγράμματος είναι η ποιοτική βελτίωση των θεατροπαιδαγωγικών δράσεων από τη μια πλευρά και των καλλιτεχνικών παραστάσεων για παιδιά και νέους από την άλλη. Παράλληλα, διερευνά ένα σύγχρονο υλικό που απασχολεί τις κοινότητες των νέων στον σύγχρονο κόσμο σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, αξιοποιώντας τις γνώσεις και τις δεξιότητες των φοιτητών πανεπιστημιακών τμημάτων κατεύθυνσης παιδαγωγικής του εφαρμοσμένου θεάτρου – ο όρος εφαρμοσμένο θέατρο είναι ένας όρος-ομπρέλα που αναπτύχθηκε τη δεκαετία του '90 για να περιγράψει μια ευρεία γκάμα θεατρικών πρακτικών συμμετοχικού θεάτρου και κοινωνικής δραστηριοποίησης, απευθυνόμενο στον ενεργό πολίτη. Συχνά διαδραματίζεται εκτός παραδοσιακού σκηνικού χώρου με και για πληθυσμούς που δεν συνιστούν το συμβατικό κοινό (Jackson & Vine, 1993, σ. 10) και των σπουδαστών δραματικών σχολών.

Η δομή του προγράμματος:

Στόχοι και δραστηριότητες

Το πρόγραμμα εστιάζει στους τρόπους με τους οποίους:

- Οι μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μπορούν να ανακαλύψουν και να αρθρώσουν λόγο σχετικά με θέματα που τους απασχολούν, μέσα από μια θεατροπαιδαγωγική διαδικασία και μια δημιουργική εμπειρία.
- Οι φοιτητές του εφαρμοσμένου θεάτρου μπορούν να εστιάσουν στην παραστασιμότητα, στην υποκριτική, στη σκηνική έκθεση και να αυξήσουν τις σκηνικές τους δυνατότητες.
- Οι νέοι ηθοποιοί μπορούν να αντλήσουν περιεχόμενα για τη σκηνή μέσα από τους σύγχρονους κοινωνικούς και πολιτικούς προβληματισμούς, με ή χωρίς αξιοποίηση θεατρικών κειμένων.
- Όλοι οι συμμετέχοντες μπορούν να ανακαλύψουν νέες εφαρμογές του θεάτρου.

Οι στόχοι του προγράμματος είναι ποικίλοι και σχετίζονται με:

- Την καθ' εαυτή εμπειρία της σκηνής, της υποκριτικής, της δραματοουργίας και της σκηνοθεσίας και την εμπειρία της δημιουργίας θεάτρου μέσα από τη δημιουργική φαντασία των συμβαλλομένων.

- Τη δημιουργική σύνδεση νέων από την Ευρώπη (αλλά και από άλλες χώρες σε ειδικές κάθε φορά συναντήσεις), την ανταλλαγή πολιτιστικών, κοινωνικών και πολιτικών εμπειριών, την αναζήτηση θεμάτων προσωπικών, κοινωνικών ή τοπικού και διευρυμένα πολιτικού χαρακτήρα και ζητημάτων που απασχολούν τους νέους σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η ανταλλαγή κάθε φορά ξεκινάει από την έδρα κάθε ομάδας, θέτει στόχους για μια συγκεκριμένη κάθε φορά θεματική και κάθε ομάδα πραγματοποιεί κοινή έρευνα και κοινή προετοιμασία πάνω σε αυτή. Στη συνέχεια, οι ομάδες συναντιούνται σε κάποια από τις δύο χώρες. Η μεγάλη αυτή ομάδα συναντά επίσης και ερασιτεχνικές, σχολικές ή ειδικού ενδιαφέροντος ομάδες και τους προσφέρει μικρά εργαστήρια, που έχουν σχεδιαστεί μέσα στην εβδομάδα αυτής της κοινής συνάντησης. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει:

- Εργασία για το σπίτι για όλους τους συμμετέχοντες. Κλασικά και άλλα στοχευμένα κείμενα διανέμονται και οι συμμετέχοντες καλούνται να διαβάσουν, να σκεφτούν, να δημιουργήσουν το πλαίσιο, την αρχική σκέψη της δράσης. Τα κείμενα που επιλέγονται σχετίζονται, σε μεγάλο βαθμό, με τη διδακτική ύλη της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και έχουν στόχο να ενθαρρύνουν τους συμμετέχοντες να δημιουργήσουν θεατρικά σενάρια διδασκαλίας και θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα για μαθητές σχολείου και μη επαγγελματίες.
- Εργαστήρια θεάτρου, που διεξάγουν οι επικεφαλές του προγράμματος.
- Εξειδικευμένα εργαστήρια και masterclasses (ομιλιών-διαλέξεων) από εξειδικευμένους επιστήμονες και καλλιτέχνες.
- Διαλέξεις από επιστημονικούς συνεργάτες και ακαδημαϊκούς, ειδικούς στη θεματολογία της κάθε χρονιάς.
- Κοινές επισκέψεις σε χώρους ειδικού ενδιαφέροντος που σχετίζονται με τις διάφορες θεματικές. Παρακολούθηση παραστάσεων και συζήτηση με τους συντελεστές τους.
- Δημιουργία sitespecific παραστάσεων, παραστάσεων δηλαδή που σχεδιάζονται και διεξάγονται σε προσδιορισμένους χώρους, οι οποίοι συνδέονται με το περιεχόμενο των παραστάσεων.
- Εκπαιδευτικές επισκέψεις σε σχολεία κι άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα.
- Κοινά εργαστήρια με ομάδες όμοιων ενδιαφερόντων (ερασιτεχνικές ομάδες, ομάδες ακτιβιστών, σχολικές ομάδες κ.ά.).
- Βραδινές έξοδοι: ψυχαγωγικές συναντήσεις με σκοπό την ανταλλαγή πολιτιστικών και κοινωνικών εμπειριών, καθώς και την αναγνώριση της κοινής ευρωπαϊκής κουλτούρας.

Συμμετέχοντες και πορεία εφαρμογής

Το πρόγραμμα βασίζεται τόσο στην εκπαιδευτική διαδικασία όσο και στα καλλιτεχνικά του αποτελέσματα. Οι βασικοί συμμετέχοντες του προγράμματος είναι φοιτητές του τρίτου έτους του τμήματος Applied Drama and Community Theatre του LIPA και των σπουδαστών του δεύτερου έτους της Δραματικής Σχολής του Ωδείου Αθηνών. Οι κύριοι εμπυχωτές και σχεδιαστές του προγράμματος είναι οι Brendon Burns, σκηνοθέτης, Τζωρτζίνα Κακουδάκη, θεατρολόγος-σκηνοθέτης και Ηρώ Ποταμούση, θεατροπαιδαγωγός-κοινωνιολόγος. Η ανταλλαγή των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα ακολουθεί τα στάδια:

- Βιωματική γνωριμία και αλληλεπίδραση των δύο δυναμικών ομάδων, αποτελούμενων από 40-45 άτομα, σε μια συνάντηση κατά μέσο όρο επτά ημερών, με κοινά εργαστήρια από τους βασικούς εμπυχωτές,
- συναντήσεις, κάθε φορά σχετικές με το κεντρικό θέμα της δράσης με μαθητές όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης αλλά και με ομάδες νεαρών ενηλίκων. Βασικό χαρακτηριστικό, το οποίο διατηρείται στις εφαρμογές που πραγματοποιήθηκαν όλα τα χρόνια υλοποίησης του προγράμματος είναι ότι η εργαστηριακή συνάντηση των μελών της ομάδας κάθε φορά δοκιμάζεται σε αληθινές συνθήκες, μέσα στο σχολείο ή σε σχετικό χώρο εργασίας.

Η σοβαρή οικονομική κρίση που έχει πλήξει την Ελλάδα τα τελευταία δέκα χρόνια έχει οδηγήσει σε μεγαλύτερη περιθωριοποίηση των τεχνών από το εκπαιδευτικό σύστημα, σε υποβάθμιση των ανθρωπιστικών αξιών και αύξηση του φόβου στις ζωές των πολιτών. Ωστόσο, υπάρχει η δυνατότητα να ανατραπεί αυτή η κατάσταση μέσω της δύναμης του θεάτρου, το οποίο έχει τη δυνατότητα να ενδυναμώσει τις φωνές των νέων. Η ενσωμάτωσή του στο σχολικό πρόγραμμα μπορεί να προσφέρει ουσιαστική στήριξη τόσο στην ενίσχυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας όσο και στη διαμόρφωση ενός καλύτερου μέλλοντος. Για τα σχολεία και τους νέους η ενίσχυση της εκπαίδευσης σχετίζεται με συγκεκριμένες πολιτισμικές, κοινωνικές και πολιτικές επιλογές: αφενός μεν, την αποδοχή των αξιών που επιβάλλονται από οικονομικές και πολιτικές πιέσεις, αφετέρου δε, την αναζήτηση ανθρωπιστικών αξιών και ελευθερίας που θεωρούνται θεμελιώδεις για την ανθρώπινη ύπαρξη (Giannouli, 2016).

Το πρόγραμμα έχει την υποστήριξη του Πανελληνίου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση, τόσο σε επίπεδο θεωρητικής στήριξης όσο και σε επίπεδο ανάπτυξης συνεργασιών με σχολεία και άλλους εκπαιδευτικούς οργανισμούς κοινωνικής παρέμβασης. Η πρώτη πρόσκληση και συνάντηση των

Φωτογραφία 2. Στιγμιότυπο από τη street performance «Δημόσιο Σήμα», Κεραμεικός, 2015, Αθήνα.

ομάδων έγινε στα πλαίσια της 7ης Διεθνούς Συνδιάσκεψης «Θέατρο & Εκπαίδευση: Δεσμοί Αλληλεγγύης», που διοργάνωσε το Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση. Η συμβολή του Πανελληνίου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση ήταν σε αυτό το σημείο καθοριστική, καθώς έχει στο ενεργητικό του μια μεγάλη ομάδα εμπυχωτών θεάτρου και σχεδιαστών θεατροπαιδαγωγικών προγραμμάτων, που έχουν εφαρμοστεί κατά καιρούς στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ένα από τα πρώτα υλικά της ερευνητικής ομάδας του Πανελληνίου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση σε σχέση με τη συνάντηση θεατροπαιδαγωγών και ηθοποιών στη σκηνή (Γιαννούλη & Ποταμούση, 2011).

Η ιστορία του προγράμματος

Κάτω από τον γενικό τίτλο «Χτίζοντας δεσμούς αλληλεγγύης» (Νοέμβριος 2012, Αθήνα), η ομάδα εξερεύνησε τα όρια της αφήγησης και τις ποικίλες σκηνικές εκφάνσεις του μύθου στη σκηνή. Τα εργαστήρια εστίασαν στη σκηνική επικοινωνία, στην επαφή, στη δημιουργία πρωτότυπων ιστοριών και διαφόρων τεχνικών του θεάτρου, στην επινόηση μιας κινητικής γλώσσας μέσα από τεχνικές μη λεκτικής επικοινωνίας, στη διαχείριση της χειρονομίας και της ανθρώπινης έκφρασης. Το πρόγραμμα ολο-

κληρώθηκε με την παρουσίαση με τίτλο «Building bonds» («Δεσμοί Αλληλεγγύης») στην 7η Διεθνή Συνδιάσκεψη του Πανελληνίου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση, (Αθήνα 2012), μέσα από μονταρισμένες σκηνές αυτοσχεδιασμού και κειμένου.

Με έμπνευση από τον Ίταλο Καλβίνο (Καλβίνο, 2010), το 2013 το πρόγραμμα με τίτλο «Μανιτάρια στην Πόλη: εξερευνώντας την πόλη που ζω και αυτή που θα ήθελα να ζω». Η ομάδα αξιοποίησε τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να παραχθεί θεατροπαιδαγωγικό υλικό από κείμενα των σχολικών βιβλίων, αξιοποιώντας τη χοροκινητική γλώσσα και τις αφηγήσεις και εμπειρίες της πόλης που ζούμε, μέσα από τεχνικές του Θεάτρου-Ντοκουμέντο. Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με έναν θεατρικό περίπατο στο κέντρο της Αθήνας, ως κλείσιμο του κοινού εργαστηρίου, με τίτλο «Μια βόλτα στην Αθήνα – ένας αληθινός μύθος σε μια site specific performance (παράσταση ειδικά δημιουργημένη για να παιχτεί σε συγκεκριμένο χώρο)». Στα πλαίσια της ίδιας ανταλλαγής, η ομάδα συνεργάστηκε με το Καλλιτεχνικό Γυμνάσιο του Γέρακα, και συγκεκριμένα με την Α΄ Γυμνασίου, στο πλαίσιο της πειραματικής διδασκαλίας της λογοτεχνίας και έκανε ένα κοινό βιωματικό εργαστήριο, με τη συμβολή της φιλόλογου του σχολείου Αλεξάνδρας Βασιλοπούλου και τη συμμετοχή 70 μαθητών.

Φωτογραφία 3. Ξενάγηση στο αρχαίο νεκροταφείο, σημείο Δίπυλον, 2015, Αθήνα.

Το πρόγραμμα το 2014, με στόχο και πάλι την αξιοποίηση των σχολικών εγχειριδίων και τη δημιουργική αφομοίωση της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας ως υλικό για θεατρική εμπειρία, συνέχισε με θέμα «Επιπλέοντες κόσμοι – Τα σύνορα της ευρωπαϊκής ταυτότητας: Από το Αιγαίο στον Ατλαντικό, μύθοι και πραγματικότητα». Τα εργαστήρια βασίστηκαν σε τρία κείμενα με κοινή θεματολογία: το ταξίδι, την έννοια των ορίων και των συνόρων και την αναζήτηση της ατομικής ταυτότητας. Αξιοποιήθηκαν αποσπάσματα από το τέταρτο βιβλίο από *Τα ταξίδια του Γκιούλιβερ* του Σουίφτ (1999), τη Ραψωδία Ε΄ της *Οδύσσειας* (Σαμαρά & Τοπούζης, 2013) και τη *Σιωπή των Σειρήνων* του Κάφκα (2009).

Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με μια βιωματική δράση θεάτρου δρόμου με τίτλο «Η θάλασσα» πάνω στο τρίπτυχο, Εγώ – ο προορισμός μου – ο εαυτός μου, στον πεζόδρομο της παραλίας της Βάρκιζας (φωτογραφία 1). Στο πρόγραμμα συνεργάστηκε η θεατρική ομάδα μαθητών και αποφοίτων του ΓΕΛ Βάρης, στο πλαίσιο του διεθνούς προγράμματος INDRA (Διεθνής Ανάπτυξη για την Συμφιλίωση μέσω των Τεχνών), που συντόνισαν η Μπέττυ Γιαννούλη και η Ηρώ Ποταμούση.

Με γενικό τίτλο «Δημόσιο Σήμα: Ικέτης ή εκλιπών: ένα παλιό δίλημμα του σύγχρονου κόσμου» (2015), το πρόγραμμα εστίασε στην εκ νέου ανάγνωση έργων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Τα εργαστήρια βασίστηκαν στον *Επιτάφιο* του Περικλή [από το έργο *Ιστορία* του Θουκυδίδη (Σπυρόπουλος), που διδάσκεται στο ελληνικό σχολείο] και τις *Τρωάδες* του Ευριπίδη (Ευριπίδης, 1972), έργα που δίνουν αφορμή για μια δημόσια συζήτηση για την πολιτεία, του θεσμούς και τη θέση των πολιτών μέσα σε αυτή. Οι συμμετέχοντες ασκήθηκαν στη διαχείριση του δημόσιου λόγου και της ρητο-

ρικής και διερεύνησαν τις ευθύνες και τα δικαιώματα των πολιτών στην αρχαία και τη σύγχρονη δημοκρατία. Η ομάδα επισκέφθηκε μια σειρά σχολεία με μικρότερες ομάδες συμμετεχόντων (5ο Γυμνάσιο Αγίας Παρασκευής, 12ο Δημοτικό Σχολείο Καλλιθέας), ως μέρος του προγράμματος του Πανελληνίου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση και της Ύπατης Αρμοστείας για τους Πρόσφυγες με τίτλο «Κι αν ήσουν εσύ». Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με μια promenade performance (περιπατητική παράσταση) στο «Δημόσιο Σήμα», στο σημείο που λέγεται ότι ο Περικλής εκφώνησε τον Επιτάφιο (φωτογραφία 2).

Με αφετηρία το αμφιθέατρο στον πεζόδρομο της Ερμού (στο σημείο Δίπυλο, την αρχαία πύλη/είσοδο της Αθήνας), έγινε μια δραματοποιημένη διαδρομή στους κεντρικούς δρόμους που φιλοξένησαν τα νεκροταφεία του Πελοποννησιακού πολέμου, σήμερα εντοιχισμένα σε κτίρια, ερείπια, σπαράγματα ή περιφραγμένους αρχαιολογικούς χώρους (φωτογραφία 3).

Με στόχο να ανακαλύψουμε πώς τα νέα άλλοτε ενημερώνουν και διαμορφώνουν και άλλοτε αποπροσανατολίζουν την κοινή γνώμη, το «Headlines» («Επικεφαλίδες»), το 2016, βασίστηκε στην ανάγνωση της πολιτικής καθημερινότητας, τις επιπτώσεις των συντριπτικών πολιτικών γεγονότων στην καθημερινή μας ζωή, τη γρήγορη και γεμάτη αμηχανία, συνδέοντας το σήμερα με τη λειτουργία του αγγελιοφόρου της αρχαίας τραγωδίας. Το πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε στο Λίβερπουλ, σε μια περίοδο οικονομικής κρίσης και αμφισβήτησης της ευρωπαϊκής ιδέας, λίγο πριν από το δημοψήφισμα του 2016 στην Αγγλία για την έκφραση γνώμης σχετικά με τη συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Τα εργαστήρια βασίστηκαν σε ομαδικές δράσεις, την

Φωτογραφία 4. Στιμιότυπο από την παράσταση του προγράμματος «Headlines», Μικρό Θέατρο, Liverpool Institute of performing arts, 2016.

τεχνική του μικρού θεάτρου και τεχνικές που αξιοποιούνται στο θέατρο για την κοινότητα, καθώς και την αρχετυπική σχέση του Αγγελιοφόρου (του εξωτερικού πληροφοριοδότη των οικείων κακών), από την αρχαία τραγωδία μέχρι τον σημερινό ψηφιακό κόσμο. Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με μια παράσταση/παρουσίαση στην αίθουσα εκδηλώσεων του Liverpool Institute of Performing Arts με τίτλο *Yes or No/remain nor leave, Grexit/ Brexit (Ναι ή Όχι/ παραμονή ή αποχώρηση)* (φωτογραφία 4).

Από το 2017 και εξής το πρόγραμμα εξελίχθηκε σε έναν πιο εργαστηριακό χαρακτήρα με στόχο τη συνάντηση των ομάδων σπουδαστών με ομάδες ειδικών χαρακτηριστικών. Με τίτλο «The Citizen Artist – Focusing the political voice in uncertain times» («Ο Πολίτης Καλλιτέχνης – Εστιάζοντας στην πολιτική φωνή σε καιρούς αβεβαιότητας»), οι ομάδες συναντήθηκαν σε εναλλακτικούς χώρους στην Αθήνα (όπως το καφέ/χώρος έκφρασης Μύρτιλλο) και έθεσαν από κοινού θέματα ταυτότητας, κοινωνικών και διαπροσωπικών σχέσεων και νεανικής κουλτούρας σε μια περίοδο αλλαγής.

Το 2019, στην 8η συνάντηση του προγράμματος, οι ομάδες συνεργάστηκαν με δομές φιλοξενίας ασυνόδευτων ανήλικων προσφύγων στην Αθήνα, στο θέμα «Young Solidarity» («Αλληλεγγύη των Νέων»), με εργαστήρια για το εφαρμοσμένο θέατρο

και το θέατρο για την και με επισκέψεις στις δομές του Home Project, όπου στεγάζονται ασυνόδετοι ανήλικοι πρόσφυγες ηλικίας 6-17 ετών· εκεί έγιναν εργαστήρια με τα παιδιά των δομών και μοιράστηκαν εμπειρίες μέσα από την τέχνη. Οι συναντήσεις στις δομές ήταν τρεις σε διάρκεια τριών ημερών. Οι δομές είχαν μικρά παιδιά ηλικίας 6-12, κορίτσια 13-17 και ανήλικες μητέρες και αγόρια 13-17. Με την εμπειρία της κάθε επίσκεψης οι ομάδες των συμμετεχόντων/ουσών αλλά και των σπουδαστών εξελίσσονταν. Η ευκαιρία αυτή να συνεργαστούν άτομα από διαφορετικές χώρες και πολιτισμούς με αυτούς τους θεσμούς άνοιξε νέους ορίζοντες. Το θέατρο μπορεί να έχει αξία και να προσφέρει και εκτός σκηνής και είναι πολύ σημαντικό για έναν μέλλοντα ηθοποιό να έχει πολλά και διαφορετικά βιώματα και ερεθίσματα.

Έπειτα από τη διακοπή, λόγω της πανδημίας τις χρονιές 2020 και 2021, το πρόγραμμα συνεχίστηκε ως το 2023, με χαρακτήρα αυστηρά σεμιναριακό και έμφαση στην «Δημοκρατία ως δημόσιο αγαθό» (2022) και τον «Άμλετ, στο σήμερα» (2023), με έμφαση στην εμβληματική φράση «Να ζει κανείς ή να μη ζει» και το πώς αναλύεται στη σημερινή μας σύγχρονη εμπειρία. Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε το 2023 σε ένα σύνολο 10 συνδιοργανώσεων μέσα σε 11 χρόνια.

Χρονικό του προγράμματος

- 2013 «Μανιτάρια στην πόλη: εξερευνώντας την πόλη που ζω και αυτή που θα ήθελα να ζω»
- 2014 «Επιπλέοντες Κόσμοι – Τα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ταυτότητας: Από το Αιγαίο στον Ατλαντικό, Μύθοι και Πραγματικότητα»
- 2015 «Δημόσιο Σήμα: Ικέτης ή εκλιπών: ένα παλιό δίλημμα του σύγχρονου κόσμου»
- 2016 «Επικεφαλίδες»
- 2017-2018 «Ο Πολίτης Καλλιτέχνης – Εστιάζοντας στην πολιτική φωνή σε καιρούς αβεβαιότητας»
- 2019-2020 «Αλληλεγγύη των νέων»
- 2022 « Η Δημοκρατία ως δημόσιο αγαθό»
- 2023 «Άμλετ, στο σήμερα»

Αντί επιλόγου

Ο στόχος αυτού του προγράμματος είναι να επανατροφοδοτήσει αισθητικά καλλιτεχνικές ομάδες που κάνουν θέατρο. Για τους νέους ηθοποιούς να καλλιεργηθεί η πολιτική διάσταση του θεάτρου, ως μέσου άμεσης κοινωνικής παρέμβασης και τρόπου χειραφέτησης των πολιτών. Από την άλλη πλευρά, να υπενθυμίζει στους θεατροπαιδαγωγούς τη μεγάλη δύναμη που δίνει η σκηνική εμπειρία, τον τρόπο που μια ιστορία γίνεται αληθοφανής και επηρεάζει πολλαπλασιαστικά τους θεατές της, όταν οι εμπυχωτές της έχουν σκηνική εμπειρία και μπορούν να έχουν εσωτερική συνέπεια στη σκηνή. Και στις δύο πάντως περιπτώσεις ενδυναμώνονται τα κίνητρα να δει κανείς την πραγματικότητα και την αλήθεια. Αυτό συμβαίνει όταν, όπως το τοποθετεί ο Pammenter (2013), «κάνεις επινοημένο θέατρο ως μια μορφή τέχνης που θέτει ερωτήματα, απεικονίζει τις τρέχουσες πραγματικότητες της ανθρώπινης ύπαρξης με απώτερο σκοπό να παράγει νέα νοήματα, τα οποία θα οδηγήσουν σε μια πορεία αλλαγής και προσωπικής ανάπτυξης» (Pammenter, 2013).

Οι διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες απαιτούν νέες μορφές αλληλεπίδρασης και καινοτόμες δράσεις. Η δημιουργία θεάτρου με ουσία είναι μια διαλεκτική διαδικασία που προσαρμόζεται σε συγκεκριμένα πλαίσια. Το θέατρο στην εκπαίδευση, ως καλλιτεχνικό μέσο εξερεύνησης της ανθρώπινης εμπειρίας και ως εργαλείο κοινωνικής αλλαγής, έχει πάντα στον πυρήνα του τις ανθρώπινες αξίες. Στόχος του είναι η εμβάθυνση της κατανόησης από τους συμμετέχοντες, ώστε να αμφισβητούνται και να αλλάζουν οι συνθήκες που περιορίζουν την ανθρώπινη ύπαρξη. Η θεατρική πράξη με εκπαιδευτική και κοινωνική διάσταση προκαλεί, ενδυναμώνει τις φωνές των καλλιτεχνών-εκπαιδευτικών και φέρνει στο φως εμπειρίες που οδηγούν σε επανεξέταση των αντιλήψεων και των συμπεριφορών. Επομένως, αυτή καθεαυτή η διαδικασία αποτελεί μορφή πολιτισμικής δράσης (Pammenter, 2013).

Τα εργαστήρια δημιούργησαν χώρο που επέτρεψε στους συμμετέχοντες να διακρίνουν τις προθέσεις των άλλων πέρα από τον εαυτό τους, να λειτουργήσουν πολυπρισματικά. Η παρουσία των ξένων, η κοινωνικοποιητική διάσταση του προγράμματος με το άνοιγμα από την κλειστή πανεπιστημιακή ομάδα σε μια μεγαλύτερη, δημιούργησαν δεσμούς αλληλεγγύης μέσα από το ίδιο το θέατρο, μια εμπειρία προσομοίωσης με την εργασία που όλοι οι συμμετέχοντες, από την πλευρά τους, θα κληθούν να εφαρμόσουν στο επαγγελματικό τους μέλλον.

Κλειδί, γι' αυτή την κοινή εμπειρία, αυτό το άνοιγμα, είναι τα θέματα που τίθενται πάντα στα εργαστήρια, πολιτικά, λογοτεχνικά, εμπνευσμένα από τη σύγχρονη πραγματικότητα ή τη διαχρονικότητα των αρχετυπικών ερωτήσεων, που ήδη αποτελούν μέρη της βιωμένης εμπειρίας των φοιτητών. Ο εντοπισμός των διαφορών ανάμεσά τους, λόγω της κουλτούρας, της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας, των διαφορετικών τους προελεύσεων, αλλά κυρίως η συνειδητοποίηση των ομοιοτήτων τους σχετικά με την αντίληψη του τι συμβαίνει και πώς αισθάνεται κάποιος γι' αυτό που συμβαίνει γύρω μας, δίνει πολύ υψηλά κίνητρα για το πώς νοηματοδοτώ τον κόσμο που ζω.

Με αυτή τη βασική φιλοσοφία, πολύ κοντινή στην παιδαγωγική του Φρέιρε (Φρέιρε, 2009) και τις τεχνικές ενός θεάτρου αυτοπαρατήρησης, όπως το θέατρο του Μπρεχτ (Μπρεχτ, 1974), διαμόρφωσαν περιεχόμενα και δημιούργησαν θεατρικές πρακτικές με αισθητική, στοιχεία τα οποία συνέδεσαν γρήγορα τα μέλη της ομάδας και των υποομάδων που κλήθηκαν να εργαστούν μαζί. Η ομάδα, ως σύνολο, δημιούργησε κάθε φορά μια γλώσσα θεάτρου, αλλά και μια γλώσσα πολιτικής και κοινωνικής τοποθέτησης, βρήκε μέσα από τα εργαστήρια μια κοινή φωνή, που αποτυπώθηκε στις ανοιχτές για το κοινό παραστάσεις της τελευταίας μέρας των συναντήσεων, παραστάσεις με κοινούς στόχους και κοινή θέση για το τι χρειάζεται να μοιραστεί κανείς μέσω του θεάτρου με την κοινωνία σήμερα, σε μια Ευρώπη που επανασυγκροτείται εκ θεμελίων.

Οι ομάδες, περνώντας κοινό χρόνο και γνωρίζοντας η μία την άλλη, αναζητώντας κοινό πολιτισμικό υλικό στον εντατικό χρόνο μιας εβδομάδας και με πλήθος δραστηριοτήτων εκτός του αυστηρού πλαισίου εργασίας, δημιουργούν μια μικρή κοινωνία, ένα είδος *communitas* (μέθεξης), όπως την προσδιορίζει ο Βίκτωρ Τέρνερ (Τέρνερ, 1969), «σε μια ενδιάμεση κατάσταση μετάβασης, κατά την οποία οι συμμετέχοντες απομονώνονται από την υπόλοιπη κοινωνία και τίθενται παροδικά εκτός της υφιστάμενης κοινωνικής δομής. Κατά τη φάση αυτή, συντελείται ένας αμφίσημος και παιγνιώδης ανασυνδυασμός όλων των οικείων πολιτισμικών

σχημάτων και αναπτύσσονται σχέσεις ισότητας και συντροφικότητας ανάμεσα στους μυούμενους» (Τέρνερ, 1969). Στην περίπτωση του προγράμματος αυτή η «ανοικείωση», όπου τα περιεχόμενα και οι χειρονομίες των σωμάτων πρέπει να ερμηνευτούν από μια άλλη κουλτούρα, δημιουργεί μια νέα γλώσσα. Μια γλώσσα πολιτισμικής αντίληψης, όπου μια ομάδα αποκτά έναν κοινό κώδικα ερμηνείας του κόσμου μέσα από τις ομοιότητες και τις σχέσεις που δημιουργούνται (Burner, 1964) μέσα από τη συναντίληψη και τη μη λεκτική επικοινωνία, όπου το θέατρο αποδεικνύεται πάντα ο καλύτερός της αγωγός.

Η πολιτιστική αυτή ανταλλαγή αποτελεί μια ενεργητική εφαρμογή όλων των θεωριών της βιωματικής συνεκπαίδευσης, της συνεργατικής διδασκαλίας, της αφομοιωτικής ικανότητας της εκπαίδευσης μέσα από τις τέχνες. Αλλά παράλληλα, αξιοποιεί τις σκηνικές τεχνικές, την ικανότητα του να πείθεις, μέσα από τη σκηνή, να παραδίδεις τα νοήματα στην κρίση του κοινού, να είσαι, με μια βαθιά και αρχετυπική έννοια, υποκριτής, όπου το θέατρο με αυτοσκοπό την καλλιτεχνική αποδοχή εκμηδενίζεται και η σκηνή γίνεται ένα οπλοστάσιο για τον κοινωνικό διάλογο.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bruner, J. (1964). *The process of education*. Harvard University Press.
- Γιαννούλη, Π. & Ποταμούση, Α. (επιμ.). (2011). *Παίζοντας τις ιστορίες του κόσμου για να αλλάξουμε τον κόσμο: Ένα θεατροπαιδαγωγικό πρόγραμμα για τα δικαιώματα του παιδιού και την οικολογική συνείδηση*. Πατάκης.
- Ευριπίδης. (1972). *Τρωάδες* (μτφρ. Θ. Σταύρου). Κάκτος.
- Giannouli, P. (2016). Theatre/Drama and the development of the Greek curriculum: Coercion or liberty? *Research in Drama Education*, 21(1), 78-92.
- Jackson, A. & Vine, C. (2013). *Learning through theatre: The changing face of theatre in education*. Routledge.
- Καλβίνο, Ι. (2010). Μανιτάρια στην πόλη. Στο Θ. Πυλαρινός, Σ. Χατζηδημητρίου & Λ. Βαρελάς (επιμ.), *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α΄ Γυμνασίου* (σ. 123-127). Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Κάφκα, Φ. (2009). Η σιωπή των σειρήνων. Στο Συλλογικό έργο (επιμ.), *Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία (Β΄ Γενικού Λυκείου - Επιλογής)* (σ. 89-93). Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Μπρεχτ, Μ. (1974). *Μικρό όργανο για το θέατρο* (μτφρ. Δ. Μυράτ). Κάκτος.
- Pammenter, D. (2013). Theatre as education and a resource of hope: Reflections on the devising of participatory theatre. Στο A. Jackson & C. Vine (ed.), *Learning through theatre: The changing face of theatre in education* (σ. 45-60). Routledge.
- Σαμαρά, Μ. & Τοπούζης, Κ. (2013). *Αρχαία ελληνικά, Ομηρικά Έπη, Οδύσσεια Α΄ Γυμνασίου* (μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτης). Πατάκης.
- Σουΐφτ, Τζ. (1999). *Τα ταξίδια του Γκιούλιβερ* (μτφρ. Φ. Κονδύλης). Πατάκης.

- Σπυρόπουλος, Σ. (χ.χ.). *Θουκυδίδη Περικλέους Επιτάφιος, Γ΄ Λυκείου Ενιαίου Λυκείου*. Εκδόσεις Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Τέρνερ, Β. (1969). *Από την τελετουργία στο θέατρο* (μτφρ. Φ. Τερζάκης). Κάκτος.
- Τσολάκης, Χ. Λ., Αδαλόγλου, Κ., Αυδή, Α., Λόππα, Ε. & Τάνης, Δ. (χ.χ.). *Έκφραση - Έκθεση, Ενιαίο Λύκειο, β τεύχος*. Εκδόσεις Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Φρέιρε, Π. (2009). *Η αγωγή του καταπιεζόμενου* (μτφρ. Γ. Κρητικός). Πατάκης.

Δικτυακές παραπομπές

- Κακουδάκη, Τ. (χχ): «Making Space between Cultures: A cultural exchange between drama school students and applied theatre students (2012-16)». <https://shorturl.at/sI7Tw>
<https://lipa.ac.uk/courses/undergraduate-courses/ba-hons-applied-theatre-and-community-drama/>
<https://www.athensconservatoire.gr>
<http://theatroedu.gr>

Η **Τζωρτζίνα Κακουδάκη** είναι σκηνοθέτης και θεατρολόγος με 25ετή επαγγελματική σταδιοδρομία στον χώρο του θεάτρου και της εκπαίδευσης. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου στο θέατρο από το τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει πλούσιο συγγραφικό έργο σχετικά με τη σκηνοθεσία, τον κινηματογράφο και την κινηματογραφική αισθητική και τη βιωματική και θεατρική εκπαίδευση. Έχει αναλάβει τη σκηνοθεσία και έχει συνεργαστεί ως δραματουργός σε περισσότερες από 30 παραστάσεις θεάτρου και χορού. Έχει διδακτική εμπειρία σε μαθήματα σχετικά με το θέατρο στην εκπαίδευση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό και έχει διδάξει θέατρο στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Από το 2016 ως το 2019 ήταν σύμβουλος των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και Υπεύθυνη του Λυκείου Επιδαύρου - Διεθνούς Θερινού Σχολείου Αρχαίου Δράματος του Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου.